

4 - Kipler - Edatlar - Tamlamalar

Zaten, Arapçadan ve Acemceden alacağımız bütün edatların Türkçe'de karşılıkları vardır: hemderd: derddap, hemfikir: Tac-dar: taçlı, daniş-mend: danişli, sitem-kar: sitemci gibi, bunların, mutlaka, Türkçelerini kullanmak gerekir.

4 - Kipler - Edatlar - Tamlamalar (Ziya Gökalp Türkçülüğün Esasları)

a) Türkçülere göre, bir dil başka dillerden kendisinde aynı anlamda kelime bulunmaması şartıyla, kelimeler alınıyor ve alabilir. Bir dil başka dillerden kip alamaz. Osmanlıcılara göre, Osmanlı dili arap ve fars dillerinden, kelimelerle beraber kipler de alır. Mesela, mektup kelimesi, osmanlıcılara göre, arapçadan ketebe (yazdı) maddesinden sıfat-fiil'dir. Anlamı 'yazılmı' yazılan'dır. Buna dayanarak, osmanlıcılara göre hukuk-ı mektube yahut mektup hukuk deyimlerini dilimizde kullanabiliriz. Türkçüler mektup kelimesinin bu biçimde kullanılması kabul etmezler. Çünkü, sıfat-fiil kipi Türkçe'de de vardır. mektup kelimesi, sıfat-ı fiil olduğu zaman, Türkçe'de yazılmı'dır. Demek ki, osmanlı mektub hukuk dedikleri peye biz yazılmı hukuk diyebiliriz. O halde, mektub kelimesinin, bir sıfat-fiil kipi olarak dilimizde kullanılmasına gerek yoktur.

Fakat mektup kelimesi sıfat-fiil kipi olduğu gibi, donmuş bir isim gibi de kullanılmaktadır. Fransızların lettre dedikleri peye Türk halkı mektup adını vermektedir. Bir mektup yazdım. Bu hafta mektup aldım cümlelerindeki mektup kelimesi işte bu ikinci anlamdadır. Mektup'un bu biçimde niteliği yoktur. Bu sıradan bir kelimedir. O halde, osmanlıcada kullanılan bütün arap ve acemce sözcükleri, çekimli kelimeler ve basit kelimeler olarak iki bölüme ayrılabiliriz. Bundan çekimli olanları derhal dilimizden atmalıyız. Basit kelime bölümüne girenleri eder halk dilinde aynı anlama gelen başka kelime yoksa yeni Türkçe'ye çekinmeden kabul etmeliyiz.

Bu ilkeye göre, katip kelimesi hal-fiil dir; yazan anlamında dilimizde kullanılamaz. Mesela, 'Bu mektubun katibi kimdir?' denilemez. Fakat katib, secretaire karşılığı olarak, halk dilinde eskiden beri kullanılmaktadır. Meclis katibi, tüccar katibi gibi.

Kitabet kelimesi de ne yazmak anlamında bir mastar olarak ne de kâtiplik anlamında dilimizde kullanılamaz. Basit bir isim olarak, eski inpa deyiminin ifade ettiği composition, karşılığı olarak kullanılmaktadır:Kitabet dersi, kitabet sınavı.

Mutasarrıf kelimesi de 'tasarruf' tan hal-fiil olduğu zaman, bir kiptir. Bu kipin kullanılmasına gerek yoktur. Mesela şu tarlanın mutasarrıfı diyecek yerde, şu tarlada tasarruf sahibi olan adam demeliyiz. Fakat bu söz bir sancağın en büyük yönetim memuruna, isim olduğu zaman, artık bir kip niteliğinde değildir, sıradan bir ad biçimini almıştır.

Bu örneklerde gösteriyor ki, arapçadan ve farsçadan, kip niteliğinde hiçbir kelime almayacağız. O halde, terim olarak arapça veya farsça bir kelimeyi kabul ettiğimiz zaman, ondan türemiş olan bütün sözcükleri de beraberce almamalıyız. Mesela, şu iptikak (tüccar kelimesini, bir terim olarak kabul etmiş diye, bunun müptak, müptatt-ı minh, müptakkat gibi kiplerini de kullanmamız gerekmez. Gerçi, bazan kitab, kitabet, katib, mektup, gibi aynı maddeden türemiş birçok kelimeleri dilimizde kullanılmaktadır. Fakat, yukarıda da kısmen gösterdiğimiz üzere, bunların hepsi eski kip anlamlarını kaybetmiştir. Kitab kelimesi mastar kipi olduğu zaman yazmak anlamında dır. Kitab kelimesi, bu anlamda olarak dilimizde asla kullanılmamıştır. Kitab sözü bir kelime olduğu zaman, Fransızca livre kelimesinin karşılığıdır. İşte, Türkçe'de ancak bu anlamda kullanılmaktadır. Muharrir kelimesini (redde karşılığı olarak kullanabiliriz. Fakat, sıfat-fiil olarak yazılmı anlamında olan muharrer kelimesinin kullanamayız: mesela bala muharrer diyemeyiz, (yukarıda yazılan) demeliyiz. Tahrir mastarı da kullanılamaz. Fakat tahrirat kelimesi, resmi mektupların özel adı olduğundan, çoğul anlamına alınmamak şartıyla kullanılabilir.

Bir kelimenin çoğul biçimi de, kelime değil, çekimdir. Buna göre arapça, acemce çoğul kipleri de dilimizde kullanılamaz. Bu halde zabitan, zubbat gibi çekimler yeni Türkçe'ye giremez. Türkçe'nin kendisine özgü çoğul çekimleri, edatı ile yapılır. O halde, dilimizde zabıt (subay) in çoğulu yalnız zabıtlar'dır.

Bununla beraber, bazı arapça ve acemce çoğullar vardır ki, dilimizde çoğul anlamını yani çekim niteliğini kaybetmişlerdir. Yukarı tahrirat kelimesi bu türden olduğu gibi, ahlak, talebe, amele, edebiyat, yaran, evlad gibi birçok söyleyişler bu kadroya girer. Bu kelimelerin, dilimizde çoğulu çekimlerinin olmayışlarının bir ispatı da Türkçe'nin ler, edatı ile çoğul haline getirebilmeleridir. Ahlaklar, talebeler, ameleler, edebiyatlar, yaranlar, evladlar, tahriratlar gibi.

b) Bir dil, başka dillerin yalnız kiplerini değil edatlarını da alamazlar. Çünkü, bir kelimenin gerek başına konan, gerek sonuna eklenen edatlar da onu çekimli duruma sokarlar.

Dil biliminde gerek kiplere gerek özel bir anlamı olan bir edat eki ile anlamı değişmiş olan edatlı sözcüklere morphem adı verilir. Demek ki, hiçbir dil başka dillerden 'morfemler alamaz', diyecek olursak, bu sözlerle, hem kiplerin, hem de edatların bir dilden başka bir dile giremeyeceğini anlatmış oluruz.

Zaten, Arapçadan ve Acemceden alacağımız bütün edatların Türkçe'de karşılıkları vardır: hemderd: derddap, hemfikir: Tac-dar: taçlı, daniş-mend: danişli, sitem-kar: sitemci gibi, bunların, mutlaka, Türkçelerini kullanmak gerekir.

Bununla beraber hükümdar, hembire, perkar gibi kelimelerde; türeme yolu ile bulacađýmız dar, hem, kar edatları edatlıktan çýk kelimenin içinde erimişlerdir. Buna göre, bu hükümdür, hembire, perkar (pergel) kelimelerinde artýk morfem niteliđi kalmamýptýr. da, dil vicdaný bakýmýndan, diđer isimler gibi, donmuş kelimeler niteliđini kazanmýblardýr.

Farsçadan, ayrı olarak, yalnız üç edat halk diline girmiştir.: Bunlardan biri, gerçekten edat olan nispet i’sidir. Diđerleri gerçekte isim oldukları halde, halkýmızın dilinde edat haline düşen hane ve name sözcükleridir.

i edatý, birinci olarak, özel renkleri ifade eden sıfatların sonlarında görülür: Patlıcanı, demiri, gümüşi, kurşunu, portakalı, samanı

i edatý, ikinci olarak, Türk müziğinde her kabilenin özel ezgisine özel marşına verilen isimlerle görülür: Türkmani, Varsagi, Beyatı, Karcýhari (Karaçar), Türki gibi, bu iki tür örnekte gördüğümüz i edatý, Türkçe bir edat hükmüne geçmiştir. Bunun açık delili Türkçeye eklenebilmesidir. Fakat i edatý, bu iki dairenin dýpýnda kullanıldýđý zaman, Türkçe değildir. O halde, o gibi deđimleri kullanmayarak Türkçe karpýlýklarını aramalıyız.

Mesela edebi hafta yerine edebiyat haftası diyebiliriz. Hayati mesele yerine hayat meselesi diyebiliriz. Ser-kitabi’ye bapkitapçý diyebiliriz. Cebri’ye cebirci, her’etiyun’a hey’etçiler (kozmodrafyacýlar) diyebiliriz.

Bu şekilde i edatýnın kullanılışını azaltmakla beraber, ne yazık ki, en esaslı ilk ve kuralımıza aykırı olarak, birçok terimlerde kabul etmek zorundayız. Türkçülük, yeni Türkçe’ye güçlük çıkaran bütün engelleri : kırdýđý halde, bu küçük edat karpýsý zorunda kaldý. Mesela, tabii hadiseler’e tabiat hadiseleri diyebiliriz; fakat, bu hadise tabiidir, yahut değildir demek gerekince i edatýnın bütün bütün atılamayacađını itiraf etmek zorundayız. Marazı, içtimai, ruhi, hayati, bünyevi gibi kelimeler de aynen tabii kelimesi gibidir. Bununla beraber, mademki bu iki edat iki tür kelimedeki Türkçe bir edat hükmüne geçmiştir: onu diđer kelimelerde de özellikle terim oldukları zaman - kullanmak geçerli olabilir. Hane sözünün yazýhane, yemekhane, yatakhane, gibi kelimelerde ve name sözünü yıldýzname, Ođuzname gibi kelimelerde görüyoruz. Gerekli olduđu için, bu sözler de Türkçe edatla sokulursa dilimiz zenginleşir.

Bir dil başka dillerden kipler ve edatlar alamadýđý gibi tamamlama kuralları da alamaz. Oysa ki, eski Osmanlıçýda arapçanın, farsçanın her türlü tamlamaları vardı: Ýsim tamlamasý sıfat tamlamasý.

Tamlamalar da kipler ve edatlar gibi morfem kadrosuna girerler. Her dilde gerek tamlayan ve gerek tamlanan birer morfemdirler; sıfat da, nitelenen kelime de birer morfemdirler. O halde, başka dillerden tamlama alınmamasý hakkındaki ana kuralın bir bölümünü meydana getirirler.

Türkçe’de isim ve sıfat tamlamalarının her çeşidi bulunduđu için, arapça ve farsça tamlamalara hiç ir gerek yoktur. Eski Osmanlı edebiyatçýları ve bilginleri bu tamlamaları bir ihtiyaç yüzünden almamýblardýr. Onların gözünde arapça ve farça dil olarak Türkçe’den güzel oldukları gibi; arapça ve farsçanın kelimeleri, kipleri, edatları ve tamlamaları da Türkçeninkilerden daha güzeldir.

Oysa ki, hiçbir dile, objektif olarak, “diđer dillerden daha güzeldir” denilemez: Her dilin, kendisine özgü bir güzelliği vardır. Her millet, sübjektif olarak, kendi dilini daha güzel görür. Evet, arapça güzel bir dildir, farça da güzel bir dildir. Fakat bu dilin en çok, kendi milletlerine güzel görünür. Bizim için de en güzel görünen dil Türkçe’dir. Kelimelerin, kiplerin edatların, tamlamaların güzelliđi, kendi dillerine oranladýr. Bunlar, ancak kendi dilleri içinde güzeldirler. Arapça bir kelime arapça bir cümle içinde güzel olduđu gibi, farça bir tamlama da fransızca bir cümle içinde güzel görünür. Bir kadýnın oldukça güzel olduđu olan gurnunu başka bir kadýnın yüzüne aktarınýz. Bunları orada çirkin görürsünüz. Bunun gibi, dilin kelimeleri ve tamlamaları da, ke cümleleri içinde ne kadar güzelse, başka dillerin cümleleri içinde de o kadar çirkindir.

Not : “Türkçülüđün Tarihi” bölümünde arý dilcilerin halk diline geçmiş olan arapça ve farsça kelimeleri de Türkçe’ye çıkarmak istediklerini yazmýptým. Dün, Fuad Raif Bey ile bu konu hakkında tekrar görüştük. Arý dilcilerin lideri konumunda bulunan bu kipi halk diline geçmiş olan arapça ve acemce kelimelerin Türkçe sayılması konusunda bizimle hiçbir ayrılıđý olmadýđını ve ayrılıđýn edatlarla ilgili olduđunu söyledi. Yukarıda açıkladýđým gibi, yeni Türkçecilere göre Türkçe’nin ipek olan edatları kadar yeni kelimeler türetilir. Fakat, ipek olmayan edatlarla yeni kelimeler yapılamaz. Fuad Raif Bey, kendisinin bu fikre biddetle karşı olduđunu edatlarla ipek ve ipek olmayan sınıflandırmalarını tanımadýđını, Türkçe’nin her türlü edatları yapılabildiđi gibi, Kırgızca’dan, Özbekçe’den, Tatarca dan, alınacak veya büsbütün yeniden yaratılacak edatlarla yeni kelimeler yapılabileceđini söyledi. Hatta, farsçadaki nisbet i’sine karşı ki, gý edatını icada taraftar olduđunu; mesela hayati sıfatı yerine hayatki; edebi sıfatı olduđunu söyledi. O halde, yukarılarda Arý dilcilik hakkında yazdýđým şeyleri bu sözlerle düzeltmek gerek